

Питання психології

Федак С. С., молодший науковий співробітник

НДЛ НЦ Сухопутних військ Академії

Сухопутних військ (м. Львів)

Севідова Г. О., молодший науковий співробітник

НДЛ НЦ Сухопутних військ Академії

Сухопутних військ (м. Львів)

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КУРСАНТІВ, ЯКІ ВХОДЯТЬ ДО ЗБІРНИХ КОМАНД ВВНЗ

У статті розглянуто вплив членства курсантів у збірних командах ВВНЗ на формування психологічних особливостей їх особистості.

В статье рассмотрено влияние членства курсантов у сборных командах ВВУЗ на формирование психологических особенностей их личности.

The article reviewed the impact of cadets in the teams of military institutes on the formation of psychological features of their personality.

Вступ Спортивна діяльність, яка характеризується високою та постійною екстремальністю, пред'являє підвищені вимоги до особистості спортсмена. Ці вимоги перш за все повинні забезпечувати психологічну готовність до подолання різноманітних труднощів. Для того щоб процес формування особистості у спорті базувався на науковій основі, необхідно в першу чергу вивчати різноманітні прояви її свідомості в екстремальних умовах змагальної діяльності та готовності до неї. [4, с. 21]

Загально особистісна готовність в значній мірі визначає ефективність професійної діяльності спортсмена. На ефективність впливають такі важливі сторони особистості, як її темперамент, типологічний склад, мотиваційні особливості, а також професійні, виконавчі можливості особистості та її потенціал.

Особистісні риси являють собою в цілому стійкі компоненти цілісної особистості, які можна визначити за допомогою психологічних методик. Дослідження особистості переважно повинно бути різнобічним. В ньому слід використовувати широкий набір тестів та інших методик, які дозволяють вивчити різні типи соціальної та емоційної поведінки [3, с. 26].

Мета, завдання, методи та організація дослідження

Мета роботи: визначення психологічних особливостей курсантів, які входять до збірних команд ВВНЗ (далі курсантів-спортсменів).

Завдання дослідження:

Проаналізувати за даними літературних джерел загальні теорії психології особистості, психологічну структуру особистості та психологічні особливості особистості та

діяльності спортсменів, дослідити психологічні особливості особистості курсантів-спортсменів, розробити практичні рекомендації щодо формування професійно-значимих якостей особистості курсантів-спортсменів в навчально-виховному процесі.

Методи дослідження:

Теоретичний аналіз та узагальнення спеціальної літератури, педагогічного спостереження, анкетування, тестування, методи математичної статистики.

В процесі вивчення літературних джерел нами аналізувались загальні теорії вивчення особистості провідних психологів, психологічні концепції структури особистості та індивідуально-психологічних властивостей спортсменів.

Педагогічні спостереження в наших дослідженнях використовувались для визначення особливостей проведення навчально-тренувального процесу і застосування педагогами окремих методів і прийомів для вибору найбільш раціональних форм організації та проведення занять з фізичної підготовки. [1, с. 5, 24, 63]

В широкому плані психологічні дослідження особистості повинно включати в себе отримання двох параметрів: досить стійких якостей особистості; динамічних компонентів особистості, включаючи тимчасові мотиваційні стани, перехідні рівні тривожності і т.п. [3, с. 20]

В наших дослідженнях застосовувався 16-факторний опитувальник Р. Кеттела, який вивчає особистість по цілому ряду взаємопов'язаних характеристик.[6, С. 18]

Дослідження було проведено в три етапи. На першому етапі вивчалася спеціальна література в якій розглядалися проблеми пов'язані з темою нашого дослідження. На другому - проводилось анкетування курсантів

Питання психології

Академії сухопутних військ по 16-факторному опитувальнику Р. Кеттела. В дослідженні брало участь 50 курсантів (I курс – 13 чоловік, II курс – 14 чоловік, III курс – 6 чоловік, IV курс – 17 чоловік). Отримані результати оброблялись методами математичної статистики. На третьому етапі проводився аналіз результатів щодо особливостей курсантів та подавалися рекомендації щодо формування професійно-значимих якостей.

Аналіз результатів дослідження

16-факторний опитувальник Р.Кеттела (16PF) користується найбільшою популярністю в світі серед психологів, які цікавляться психікою особистості. І хоча не всі шістнадцять особистісних якостей, які діагностуються тестом, мають безпосереднє відношення до спортивної діяльності, тим не менше отримуваний в результаті тестування профіль дає багатосторонню характеристику досліджуваних.

Проведемо аналіз кожного з факторів, результати яких наведені в таблиці 1.

1-й фактор (А) “Комунікативність – замкнутість” свідчить про більш високу готовність курсантів першого і особливо другого курсів до співпраці, розкритість в поведінці, доброту, співіснування з колегами по навчанню у порівнянні з

старшокурсниками. Серед останніх зустрічаються курсанти яким притаманні холодність, надмірна скептичність, прямолінійність у відносинах з людьми.

2-м фактором (В) визначається “Обмежене мислення - кмітливість”. Аналіз даного фактору про наявність у курсантів труднощів у навчанні з теоретичних дисциплін та про відносну примітивність їх мислення. Хоча слід відзначити, що дані психологічні якості курсантів в процесі навчання покращуються і досягаються на випуску з Академії більш-менш прийняттого рівня.

3-й фактор (С) визначає “Емоційну стійкість-нейротизм”. Тут ми спостерігаємо поступове зниження емоційної стійкості в процесі навчання. У курсантів першого курсу середня оцінка 10,23 стена, а у четвертокурсників – 8,61 стена. Це свідчить про те, що навчання та заняття спортом в академії в певній мірі сприяють розвитку нейротизму у курсантів, але в загальному вони стримані в прояві емоцій, адекватні в поведінці, спокійні, не бояться складних ситуацій. Серед них практично не зустрічаються особистості, яким притаманні підвищена подразливість, невпевненість в собі, чистий прояв хвилювання.

Таблиця 1.

Результати досліджень за 16-факторним опитувальником Р. Кеттела (16PF)

Курс	Кількість чоловік	Фактори															
		A	B	C	E	P	G	H	J	Z	M	N	O	Q ₁	Q ₂	Q ₃	Q ₄
I	13	9,54	3	10,23	5,38	5,08	9,15	8,77	5,15	3,38	6	5,46	4,92	7,08	3,77	8,46	4,54
II	14	10	3	9,08	4,67	5,5	8,92	8,67	5,33	4,58	5,58	5,67	4,5	6,5	3,42	7,25	4,67
III	6	9,33	2,92	9,08	4,5	4,67	10,25	8,25	5,5	5,67	6,17	6,17	4,67	7,08	3,92	8,08	4,75
IV	17	8,83	4,33	8,61	5,06	5,56	10,22	8,11	4,78	4,44	5,83	7,17	5,56	6,28	4,17	8,22	4,22
X	50	9,43	3,31	9,25	4,9	5,2	9,64	8,45	5,19	4,52	5,9	6,12	4,91	6,74	3,82	8	4,55

“Незалежність – підпорядкованість” визначалась 4-м фактором (Е). Курсанти третього курсу мали середні показники (4,5 – 5,38), що свідчить про більш оптимальне їх відношення до авторитетів. Але, слід відзначити наявність у деяких курсантів самовпевненості, домінантності, звички в конфліктних ситуаціях звинувачувати інших.

5-й фактор (Р) визначав “Заклопотаність – безпечність”. Дані проведеного дослідження

свідчать про те, що даний фактор проявляється у курсантів по різному, і в значній мірі залежить від конкретних обставин. В одних ситуаціях вони виявляють активність, життєрадісність, імпульсивність, а в інших – підвищена обережність, розсудливість, поміркованість, стриманість, інколи песимістичність і навіть суворість. Це свідчить, що курсантам притаманні гнучкість в поведінці та вміння пристосовуватись до

Питання психології

певних обставин, мирно співіснувати та співпрацювати.

Виражена сила “Я” – безпринципність визначається 6-м фактором (G). Приємно відзначити, що курсантам всіх чотирьох курсів притаманні висока оцінка (8,95-10,25 стена) особистого “Я”. Це свідчить про те, що їм притаманні такі властивості особистості, як усвідомленість та відповідальність за виконання прийнятих рішень, наполегливість в досягненні поставленої мети, почуття обов’язку, обов’язковість, прагнення дотримуватись встановлених правил та норм і поступати у відповідності з усіма загальнолюдськими цінностями орієнтаціями. В той же час практично відсутні такі негативні якості, як схильність до непостійності, залежність від випадку, прагнення не пов’язувати себе правилами, ізольоватися від впливу колективу.

7-й фактор (H) “Сміливість-страх”. Дослідження даного фактору дозволяє нам стверджувати, що курсантам частіше характерні такі якості як сміливість, схильність до ризику, готовність мати справу з незнайомими явищами, різноманіття емоційних реакцій, ніж виражена сором’язливість, обережність, прагнення знаходитися позаду, боягузтво. Це дуже важливо, бо в подальшому буде сприяти виконанню майбутніми офіцерами своїх службових обов’язків.

8-й фактор (J) “Податливість-жорстокість” характеризується тим, що на молодших курсах даний фактор має середньо-оптимальні показники. Але ближче до закінчення Академії курсантам стає притаманною лишня самовпевненість, гіпертрофована суб’єктивність, прагнення до незалежності, скептицизм, інколи циклічність, прагматизм. Значно менше проявляються схильність до залежності, прагнення мати покровителя, мрійливість, непрактичність. Це пояснюється тим, що навчання в Академії підвищує самооцінку особистості та формує самостійність в поведінці та прийняті рішень.

9-й фактор (Z) “Підозрілість – довірливість”. Результати дослідження даного фактору дають нам зрозуміти, що курсанти, які займаються спортивною діяльністю на молодших курсах більше схильні до вміння співпрацювати з людьми, добре взаємодіяти в колективі, в них практично відсутня надмірна заздрість. Проте на старших курсах в них переважають такі якості, як підозрілість, сумнів і спрямованість інтересів переважно на самого себе, пошук недоліків в інших.

Досліджуючи 10-й фактор (M) “Непрактичність – практичність” ми маємо підстави стверджувати, що курсантам

притаманні середньо-оптимальні дані. А саме, мала орієнтація на зовнішню реальність, недотримання загальноприйнятих норм, мала увага до дрібниць. При цьому немає схильності до багатого уявлення, достатньо легко ідуть на контакт з одногрупниками, в практичних справах виявляють неабияку творчість.

11-й фактор “Гнучкість – прямолінійність”. Показники цього фактору у курсантів всіх чотирьох курсів знаходяться на середньому рівні. Але поступово в процесі навчання спостерігається тенденція зміщення акцентів в даному факторі. Якщо курсантам першого і другого курсів більш притаманні безпосередність, вдоволення досягнутим, інколи некоректна поведінка, то на третьому, а особливо на четвертому курсах вони стають більш гнучкими як в мисленні, так і в поведінці та в міжособистісних стосунках. Їм стають притаманні в більшій мірі такі риси, як прагматичність, спокусливість, відсутність сентиментальності, інколи цинізм. Це пояснюється з одного боку набуттям певного життєвого досвіду, а з другого – специфічним оточуючим середовищем в процесі навчання та занять спортом.

12-й фактор (O) “Тривожність – спокій”. Цей показник характеризується тим, що він знижується після першого курсу, але зростає на випускному. Курсантам молодших курсів більш характерні хвилювання, невпевненість, очікування неприємностей, переживанням. Аналогічні якості спостерігаються і в курсантів випускного курсу. Але причини цього явища різні. Якщо курсантам першого курсу потрібен час для адаптації до навчання у вузі і його поєднання із заняттями спортом, то хвилювання випускників Академії пов’язані в першу чергу з думками про майбутню професійну діяльність. А курсанти другого і третього курсів, через причину відсутності вище перерахованих проблем, відчувають себе значно спокійніше, впевненіше, вони значно менше чутливі до того, що думають про них.

13-й фактор (Q₁) “Радикалізм – консерватизм” у курсантів всіх курсів знаходиться на приблизно одному середньому рівні (6,28-7,08 стена). Це свідчить про те, що незалежно від року навчання, в залежності від конкретних обставин, в одних ситуаціях їм характерні прагнення до підтримки сталих понять, принципів, традицій, норм поведінки, сумніву адекватності нових ідей та течій, заперечення змін, а в інших – прагнення переглянути існуючі принципи та традиції, схильність до експериментів, інтелектуальні інтереси та сумніви через різноманітні фундаментальні проблеми життєдіяльності.

Питання психології

Це свідчить про відсутність впливу навчання та занять спортом на розвиток даного фактору.

14-й фактор (Q₂) “Самостійність – навіюваність” свідчить про те, що курсантам, особливо молодших курсів в значній мірі притаманні залежність від чужої думки, орієнтація на соціальне схвалювання, надання переваги прийняттю колективних рішень над самостійними. І лише на випускному курсі у них поступово з’являються незалежність в поглядах, прагнення до самостійних рішень та дій, надається перевага власній думці. Така тенденція цілком зрозуміла. Адже поєднання навчання із заняттями спортом вимагає від курсантів дотримання строгої дисципліни в навчанні, тренуванні та побуті.

15-й фактор (Q₃) “Високий самоконтроль – низький самоконтроль”. Результат досліджень свідчить про те, що за винятком другого курсу середня оцінка курсантів (8,08-8,46 стена) наближається до високого рівня самоконтролю. Закономірним явищем є те, що для курсантів характерна дисциплінованість, точність у виконанні соціальних вимог, чіткий контроль за своїми емоціями та поведінкою, турбота про свою суспільну репутацію. Середній бал другого курсу (7,25 стена) пояснюється наявністю в деяких курсантів низького самоконтролю, дисциплінованості, схильності до порушень правил навчання та тренування.

16-й фактор (Q₄) “Напруженість – релаксація” свідчить про те, що курсантам протягом всього періоду навчання та занять спортом значно частіше притаманні надмірний спокій, не зовсім виправдана задоволеність собою, інколи в’ялість, недостатня мотивація до навчання та занять спортом, а інколи просто лінь. Значно рідше можна спостерігати збудження,

схвильованість, подразливість, надлишок спонукань що не знаходять розрядки.

Висновки

Під особистістю курсанта розуміється конкретний індивід, який належить до певного суспільства і соціальної групи, який усвідомлює своє ставлення до оточуючого середовища, навчання та тренування і до самого себе; займається спортивною діяльністю; вирізняється своєрідними особливостями поведінки й діяльності; володіє тільки йому притаманною системою психологічних і соціопсихологічних властивостей та якостей. [2, с. 47]

В ході досліджень виявлено, що для курсантів-спортсменів характерним є більш яскравий прояв замкнутості, зосередження мислення на професійній діяльності, нейротизму, підпорядкованості, заклопотаності, самостійності в прийнятті рішень, сміливості, жорстокості, підозрливості, практичності, гнучкості, консерватизму, самостійності та доволі завищена самооцінка.

Курсантів, які не входять до збірних команд ВВНЗ, характеризують наступні особистісні якості: конкретне мислення та менш абстрактне судження, більш високий рівень об’єктивності, менша степінь тривожності, більша степінь залежності, орієнтованість на досягнення результатів діяльності, незалежність у поглядах, агресивність, але емоційна стійкість у поведінці.

На нашу думку курсантів ВВНЗ необхідно більше залучати до занять спортом тому, що у курсантів-спортсменів краще розвинені такі психологічні особливості особистості як: зосередження мислення на професійну діяльність, підпорядкованість, самостійність в прийнятті рішень та сміливість.

Література

1. Варій М.Й., Козяр М.М., Коваль М.С. Військова психологія і педагогіка: Посібник / За заг. ред. М.Й.Варія. – Львів: Вид-во “Сполом”, 2003. - С. 64 – 199.
2. Варій М.Й. Основи психології військового колективу / Наукова монографія. – Л.: В-во “Сполом”, 2000. - 250 с.
3. Рудик П.А., Психологія – М.: Физкультура и спорт, 1987. – 234 с.
4. Сламер П. Личность и спорт. – М.: Физкультура и спорт, 1998. – 157 с.
5. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для курсантів вищих педагогічних закладів освіти. - К.: Видавничий центр “Академія”, 2002. – 528 с.
6. Кеттел Р., Эбер Г.У., Тацуока М. Руководство по работе с вопросником по 16 личностным факторам (16-PF) в клинической, педагогической, промышленной и исследовательской психологии с использованием всех форм теста. М., 1970.